

Çərşənbə, 8 yanvar 1919-cu il, nömrə 82

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Çarşənbə, 5 rəbiülaxir sənə 1337. 8 kanuni-sani sənə 1919.

Türk və islamlığa müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalatın mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 70 qəpik.

Abunə şəraiti: Yanvarın birinədək Bakı üçün 24, başqa şəhərlərə 35 rublədir. Bir aylığı Bakıda 12, başqa şəhərlərdə 19 rublədir. Elan fiatı: sətiri 3 rublə. Kərratla gedən elanlar üçün güzəşt edilir.

ELAN

Çarşənbə [çərşənbə] günü, yanvarın 8-i saat 12-də Azərbaycan Məclisi-Məbusanının iclası təyin edildiyi məbusalara elam olunur [bildirilir].

2-1

DAXİLİYYƏ NAZİRİ

Müstədini [ərizəçini] qəbul edir, düşənbə [bazar ertəsi], çarşənbə [çərşənbə] və yekşənbə [bazar] günləri səhər saat 11-dən.

T-1 3-1

CAMAAT KÖMƏKLIYI

Yüz il, fəzləsi ilə [artıqlaması ilə], üstümzədə davam edən rus təhəkkümü [hakimiyyəti] bizim hər bir tərəqqimizə mane olan kimi, dövlət və vətən yolunda işləmək, mənfəətli ictimai təşəbbüsatda bulunmaq və bu növ işlərə adət etmək həvəsimizi dəxi qəlbimizdən bilkülliyyə [tamamilə] silib məhv etmişdi.

Rusiya millətləri içində ögey oğul məqamında tutulan və bu ögeyliyin bütün-bütünə acılıqlarına təhəmmül edən [qatlaşan] bir millətdə dövləti və ictimai

işlərə qarışmaq həvəsi olardımı? Rus hökumətindən əlavə, rus camaatının özü də bizlərə öylə bir həqarət gözüylə baxmaqda idi ki, bizim onlarla bərabər ümumvətən mənafeyi yolunda işləməyə heç bir meylimiz ola bilməzdi. Doğrudur, üzərimizə “lütfən” həvalə edilən alçaq məmuriyyətləri, sadıq təbəə olduğumuz görə, kamali-sədaqətlə ifa edirdik, amma qalan ictimai və dövləti işlərdə kənardə durub, bu yolda işləyən ruslara və sairələrinə biganələr kimi kənardan tamaşaçı surətində qalırdıq.

Bunun nəticəsi idi ki, biz Azərbaycan ismları vətən yolunda işləmək, camaat işinə girişmək, dövləti işlərdə iştirak etmək kimi təşəbbüsatdan kənar durub, bu yolda lazım olan tərbiyə, tərəqqi və təcrübədən məhrum qaldıq.

Amma bu gün, biz bu cürə dövləti və ictimai işlərə girişməyə məcburuq. Bu cürə işlərə kənardan baxmağa və biganə qalmağa haqqımız yoxdur, çünki biz daha özgə vətənin ögey oğlu deyilik, öz vətənimizin doğma oğluyuq. Vətən də bizimdir, hökumət də bizimdir, camaat da bizimdir. Bu gündən belə hər bir əmri [iş]i məhz hökumətin boynuna atmaq, “hökumət özü bilər” demək, hökuməti

təkbaşına buraxmaq, hökumətə əldən gələn köməyi etməmək, mənafeyi-milliyə və istiqlalıyyəminin [milli-müstəqillik maraqlarımızın] və həm də şan və şərəfinin təmin və təyidi [təsdiqi] yolunda işləməmək, müstəqil yaşamaq iddiasında olan bir millət üçün günahdır. Belə günah ki, onun cəzası, istiqlal və istiqbalın məhrum olmaq dərəcəsinə ağır və ağırlığı qədər də şayani-yə's və kədərdir [matəm və kədərə layiqdir].

Burasını unutmamalıdır ki, hökumətimiz cavandır, siyasiyyat cahandidəsi [siyasətdə dünyagörmüş, təcrübəli] deyildir, dövlət idarəsi işlərində təcrübəsi azdır. Bununla belə, üzərinə həvalə edilmiş olan dövlət yükü, bəxşus [xüsusilə] bu zamanədə düşmənlər hücumu qarşısında, dedikcə ağırdır. Bu ağır yükü, cavab hökumətimiz deyil təcrübə qüvvəsi ilə, bəlkə milliyətimizə məxsus olan və ulu türk babalarımızdan bizə irs qalan hakimiyyət və səltənət hissimizin rəhbərliyi ilə çəkə biləcəkdir.

Doğrudur, bu yolda hökumətimizin daha müəyyən köməyi vardır ki, o da içimizdən seçdiyimiz Parlamandır. Lakin Parlamamızın köməliyi, dəlil [yol göstərən] və bələd[çi] olmaq, hökumətə yol göstərməkdən ibarət ola bilər. Yəni ağır yüklə yüklənmiş olan hökuməti dağa, daşa, dərəyə, təpəyə salmayıb, rast [düz] və rahat bir yol ilə apara bilər. Bu isə hökumətin yolunu rahlandırarsa da, yükünün yüngüllüyünə təfəvüt etməz. Bu yükü ancaq və ancaq camaat köməyi, xalq hümməti bir dərəcəyə qədər yüngülləşdirə bilər. Böylə olan surətdə bu köməyi hökumətdən müzayiqə etmək

[əsirgəmək], zəhi biinsafliqdır [necə də böyük insafsızlıqdır].

Camaat köməyi nədən ibarət ola bilər? Bu suala verilən cavabı aydınlaşdırmaq üçün hökumətimizin üzərinə həvalə edilmiş yükü təhlil edək. Bu yük, bütün dövləti işləri idarə edən nəzarət, yaxud vəzərlərdən [nazirliklərdən] ibarətdir. Daxili işlər, xarici işlər, hərbi işlər, maliyyə işləri, yol və gediş-gəliş işləri, maarif işləri, ərzaq, poçta-teleqraf və sairə və sairə... Deməli, camaat bu işlərdə hökumətə kömək etməlidir. Məsələn, hərbi işlərimizdə: əsgərlərimizin əynini layiqincə geydirən, əsgəri işlərə məxsus bir fond əmələ gətirən, fərarilik kimi rəzəllərin qabağını alan, vətən müdafiəsi yolunda bir çox işlər görə bilən “müdafiəyi-milliyə” [milli müdafiə] kimi bir cəmiyyətimiz olarsa; Maarif Vəzərimizə əl yetirmək, dilimizin islahına çalışan, kitablar düzəldən, ədəbiyyat və sənayeyi-nəfisəmizi [incəsənətimizi] artıran, qabil müəllimlər hazırlayan və ən kiçik kəndlərimizdə belə məktəb açılmasına hümmət edən “maarif” adında bir təşkilatımız ciddi surətdə işlərsə; Maliyyə və Ticarət vəzərlərinə mədəd verməkdə: xəzinəmizə qızıl və gümüş pul dolmasına, maliyyə və ticarət işlərinin rəvacına və bu işlərdə bəxşus [xüsusilə] müsəlman ünsürünün əlaqədar olmasına xidmət edən bir “ticarət və maliyyə komissiyamız” olarsa; daxili işlərdə: polis adamlarının əyri, oğru, rüşvətxor, dələduzlardan təsfiyə edilməsinə [təmizlənməsinə], yolların qaçaq-quldurlardan azad edilməsinə və hər yerdə sakitlik və rahatlıq bərpasına cəhd edən “əmnü-asayiş” [əmin-amanlıq və asayiş]

cəmiyyətimiz olarsa; xülasə, hər bir vəzəratin idarəsinə mütabiq [uyğun] və münasib olan və bu yolda vəzəratlərə lazımınca kömək yetirən cəmiyyətlərimiz, komitələrimiz, komisy onlarımız və növbənöv təşkilatlarımız olarsa, bilirsiniz necə bir sürətlə hər kəsi heyran edəcək dərəcədə tərəqqi edib, məmur [abad] və müntəzəm bir dövlət, mədəni və asudə bir cümhuriyyət olmaqla qonşularımızdan əlavə, Yevropa əhlinin dəxi bizə ehtiram edə biləcəyi bir vəziyyət alarıq. Bu isə istiqlal və istiqbalımızın [gələcəyimizin] ola bilsin ki, daimi bir sürətdə təminini mövcib olub [təminini şərtləndirərək], vətənimizi və gələcək nəslimizi əsirlik və yesirlik zülmündən bir-kərəlik məsun [xilas] və azad edib, biz gördüyümüz zülmələri, çəkdiyimiz rəzəllətləri, keçirdiyimiz fəlakətləri daha onlara dadızdırmaz və göz açıb da müstəqil yaşayan bir millət olduğunu gördürər. Bəs, bu yolda camaatımızın köməyi və hümməti böyük şərtidir.

Lakin bir şeyi unutmamalıdır ki, camaatımızın müxtəlif cəmiyyətlər vasitəsilə dövləti işlərdə iştirakı hökumətimiz üçün ancaq və ancaq kömək və mədəd mahiyyətində olub, haşa və nəüzübillah [Allah eləməsin], xələl yetirmək və əngəllər törətmək olmasın. Belə olmasın ki, hökumət: “Məra bexeyre to omid nist, şər mərsan” deməyə məcbur qalıb, ağır yükünün zəif bədənində daha da ağırlaşmasını hiss etsin. Biləks [əksinə], yükünün yüngülləşdiyini və qüvvətinin artdığını görsün ki, sürətlə irəliləyib vətən və millətimizi tezliklə mənzili-məqsudə [hədəfə, məqsədə] yetirə bilsin.

Hacıbəyli Üzeyir

RUSCA DANIŞMALI İMİŞ

Keçən yekşənbə [bazar] günü “Raboçi klub” zalında əmələ [fəhlə] konfransı var idi. Burada qəribə bir hal müşahidə olunurdu. Məsələlər iki nöqtəyi-nəzərdən görülürdü. Bir nöqtəyi-nəzər Azərbaycan istiqlalı və hökumətinin qəbulu, o biri nöqtəyi-nəzər isə Azərbaycanı tanımayıb, yeni bir hökumət aramaq niyyəti idi.

Əmələ məclislərindən ötrü təbii görünməyən bir hal da daha müşahidə olunurdu. Azərbaycanı qəbul ruhu ilə təklif olunan qətnamələrə müsəlmanlar, bunun ziddi bir ruhda olan qətnamələrə isə ələlümum ruslarla ermənilər rəy verirlərdi. Bu hal, müsəlman əmələlərini qızdırır [əsəbiləşdirir], məclisdə az olduqlarını görərək “Yaxşı, görünüz biz də bu dəfə çox gələ, sizə göstəririk ki, necə Azərbaycanı tanımayırsınız” deyə sözlənlərdi. O biri tərəfdən də “Biz Azərbaycanı tanımayırıq” səsi eşidilir, əvəzində “Bunlara bax, yersiz gəldi, yerli qaç məsələsi çıxarırlar” nidası [ilə] cavab verirdi.

Bu ruhun nə dərəcədə hökmfərma [hakim] olduğu bilxassə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə cənablarının türkçə nitqə başlaması üzərinə görünürdü. Rus əmələləri tələb edirlərdi ki, rusca söyləsin. “Söylənəcək sözlərin sonra rusçaya tərcüməsi olacaq” ixtarına [xəbərdarlığına] isə “Əvəl rusca söyləsin” xitabı eşidilir.

Məclis rəisi güclə başa sala bildi ki, hansı dildə isə danışmaq haqqına hər kəs malikdir və əlavə etdi ki, “bu hal ilə ülfət etməlidir [barışmalıdır]”. “Vaxtdır” deyə müsəlmanlar onun fikrini qüvvətləndirdilər.

Rusca danışmalı imiş. Çünki, onlarca [onlara görə], burası Rusiyadır. Çünki, bu vaxta qədər ruscanı, rusluğu hakim görmüşlərdir. Çünki, yalnız Rusiyanın hakim siniflərini və onların məqsədlərini tərvic edən [rəvac verən, onları önə keçirən] partiyalar deyil, məhkum siniflərinin əməl [arzu] və məqsədlərini tərvic edən partiyaları da bu fikri irəli sürmüş, rus imperializmini başqa bir qəlibdə, başqa bir şəkildə tərvic etmişlərdir.

Nə surətlə tərvic etmişlərdir?

Bunu o məclisdə türk sosialistlərin-dən və türkçü gənclərdən Əhməd bəy Pepinov cənabları gözəl surətdə təşrih [şərh] etmişlər.

Dedilər ki:

“Biz Azərbaycan sosialistləri, siz Rusiya sosialistləri ilə bərabər bundan bir il əvvəl birlikdə çalışırıdık. Birlikdə deyirdik ki, demokratiyanın məqsədi birdir, yolu da birdir. O zaman biz, bolşeviklərin xaricində olaraq düşünürdük ki, Rusiya inqilabı siyasi bir inqilabdır. Bu siyasi inqilab hürriyyətləri təmin etmişdir. Yalnız Rusiyada müşkül bir məsələ dəxi vardı. Bu, milliyət məsələsi idi. Milliyət məsələsini Rusiya sosialistləri ağız sürütdürmə həll edirdilər. Bir tərəfdən deyirdilər ki, millətlərin haqqı var öz müqəddəratlarını həll etməyə, amma o biri tərəfdən Kerenski gedib Finland Seyminin ağzını bağlayırdı. Biz buna etiraz edirdik. Bolşeviklər bu məsələni bir az həll edən kimi oldular. Hətta, hər millət istərsə, Rusiyadan ayrılma da bilər, dedilər. Fəqət sonra onlar da bu fikirlərini çəşdirdilər. Rusiyada bolşevizm çıxdıqdan sonra Ukrayna, Gürcüstan və sair millətlər kimi Azərbaycan da elani-istiqlal

etmişdir. Azərbaycanca bir partiya yoxdur ki, elani-istiqlala tərəfdar olmasın. Biz Azərbaycan sosialistləri bu istiqlalı qəbul etmişdik. Çünki biz, Rusiya sosialistləri ilə birlikdə işləyəndə, proqramımızın bir maddəsi də millətlərin öz müqəddəratını qurmağa haqlı olduqları idi. İndi isə nə görürüz? Rusiya sosialistləri bunu qəbul etməyirlər. Demək ki, burada ayrılan yalnız millətlər və millətçilər deyil, biz özümüz dəxi ayrılırız.

Siz bilirsiniz ki, hal-hazırda Gürcüstan hökumətinin başında duran adamları bir il əvvəl biz hamımız təqdis edirdik [müqəddəsədirir, ucaldırdıq], onları demokratiyanın mürsidləri sayırdıq. Amma bu gün onlara əks-inqilabçı deyirlər. Neyçün? Çünki bu məsələdə Rusiya sosialistlərindən ayrılmışlardır. İştə, bizi biri-birindən ayıran, məni Rəsulzadə ilə, Roxlini də kadetlərlə və Biçeraxovla bərabər, yekdigərimizlə isə zidd olaraq çalışmağa vadar edən cəhət budur.

Qoy Rusiya sosialistləri daşı ətəklərindən töksünlər, millətin kəndi müqəddəratını qurmağa haqlı olduğunu qəbul etsinlər. Necə ki, bir il əvvəl biz onlarla birlikdə Rusiya işlərini islahat çalışırıdık, indi də onlar bizimlə birlikdə Azərbaycan işlərini islahat çalışsınlar. O zaman bu ixtilaf, çəkişmələr, milli nizalara [qovğalara] yer qalmaz. Yoxsa kiçik millətlərin haqqını qəbul etməməkdə israr və başqa bir hökumət müəssisəsi vücuda gətirib də Azərbaycan fikri ilə Azərbaycan Parlamanı xaricində mübarizə edərlərsə, o zaman su yenə körpünün o tayında qalar, fəsad çıxar, yenə mart, yenə sentyabr hadisələri təkrərür edər [təkrarlanar].”

Natiqin rusca söylənən bu məntiqli nitqi kamali-diqqətlə, fəqət sükutla, alqışsız olaraq eşidilmişdi. Türkcəyə tərcüməsi başlanınca, rus əməlləri səbirsizliklə məclisi tərkd etdilər. Ortada isə birisi “O özü bildiyi kimi burada söylənib də təşviqat yapır” - deyə sosialisti şübhə altına aldı. “Rusca söylədi, bəsdir” - deyə səslər eşidildi. Türklər isə “Sağ ol” - deyə alqışladılar.

“Rusca söyləməli imiş!”

İştə, təzahür edən bir ruh!

Bunu bilib də “Yedinaya Rossiya” adındakı “kadet” qəzetəsi sevinəcək, “rus milli ruhu dirilir” deyəcək; “Znamya truda” rus mədəniyyətinin əzəmətindən və bu əzəmətin kəndi işini görəcəyindən bəhs eyləyəcək, “İskra” isə Bakı demokratiyasının həyəcanından, bilxassə [xüsusilə] “Kaspi dənizindəki matrosların hissiyyatından” ilham alıb bolşevikvari söylənəcək; menşevik bu gün, eser yarın, kadet də o biri gün bolşevik olacaq, daha o biri gün bunların hamısı bir yerdə təkrar bir millət təşkil edərək Hindistan səfərinə çıxacaqlar. Yol üzərində ikən fürsəti qaçırmayaraq burada bir duracaqlar:

“Rusca danışmalıdır” - deyə hökm edəcəklərdir.

Hüriyyətini sevər, izzətini güdər, milliyətini idrak edər bir xalq, bir camaat, bir millət lazımdır ki:

“Yox, dillər azaddır!” - desin, türklüyünü yüksək tutaraq böylə bir komandaya qarşı:

“Yox, türkcə danışmalıdır!” - əmrini versin, dediyini yeritsin.

M. Ə.

BAKIMIZDA DAŞNAKSAQAN QƏZETƏSİ

“Daşnaksaqan” firqəsinə məxsus “Vperyod” qəzetəsi 18-ci nömrəsində yazdığı baş məqalədə Müttəfiqlər komandasının üsuli-idarəsi kəndiləri üçün namüvafiq olduğunu bəyan edir və Qafqazda əmn və asayışı bərpa etmək üzrə buraya vürud edən [gələnlər] Müttəfiqlər komandasından erməni millətinə qarşı böylə bir rəftar şayəstə [rəva] olmadığını “sübutla” böylə yazır:

“Aləmşümul [bütün dünyanı əhatə edən] müharibə ibtidasından [başlanğıcından] ümum mütarikə [atəşkəs] elanına qədər Müttəfiqlər ordusu ilə bərabər müharibədə Müttəfiqlər nəfi [mənfəəti] yolunda sadıq bulunmaq üzrə məzkur [adı çəkilən] müharibədə ermənilər tərəfindən verilən qədər qurbanları əzim [böyük] müharib [savaşa] dövlətlərdən heç birisi verməmişdir. Kəndi müqəddəratını Müttəfiqlər müqəddəratına rəbt edən [bağlayan] ermənilərin bu yolda yaptıkları xidmətlərinin əhəmiyyəti Müttəfiqlər tərəfindən lazımı qədər dərk edilibdir və Müttəfiqlər erməniləri kiçik müttəfiq deyə təsmiyə etdikləri [adlandırdıkları] və Sülh Konfransında ermənilərə layiqli yer verəcəkləri haqqında etdikləri vədə əbəs deyildir...”

Bunun üzərinə, Müttəfiqlər komandasının şimdiki guya “adilənə bir hərəkətdə bulunmadığından” şəkva [şikayət] edərək “on minlərlə ermənilərin qətlini, milyonlarla erməni sərvətinin qəsb və qarət edildiyini” bəyanla, bunların cümləsinə bəis erməni demokratiyasının [xalqının] ingilis və ruslarla birlikdə Bakı

cəbhəsində müharibə etdiklərini göstərir. İngilislərin böylə “bir səhvədə” bulunmalarına səbəb, guya onların hal-hazırda bulduqları məhəl [yer] əhalisinin üsul, adətindən [adətlərindən] və əhalinin lisan və xasiyyətlərindən məlumatları olmadığı imiş.

Aləmşümul müharibədə ermənilərin Müttəfiqlərə sədaqəti xüsusunda biz bir şey eşitmədik və bir şey görə bilmədik. Müharibədə bulunan rus əsgəri və zabitanından ermənilərin əksəri əsgərlikdən fərar edərək, dövlət tərəfindən müsəlləh olduqları [silahlandırıldıqları] tūfəngləri qaçırıldıqlarını və orduda qalanlar müharibə məqamında gizlənilib, bir köy ya şəhərin rus əsgəri tərəfindən istila edildiyi əsnada, erməni əsgərlərinin rus əsgəri önünə atılıb da islam əhalisini qətlü-qarətdə olmanın zülüm və cəlladlıq izhar etdiklərini müdam [həmişə] eşidirdik. Buna qarşı Qafqaz millətindən gürcülərin rus ordusunda müdam rus əsgərləriylə çiyin-çiyinə duraraq göstərdikləri rəşadəti ermənilərdən başqa kimsə inkar edəmməz və yenə də islam əhalisinin təşkil etmiş olduğu “Dikaya diviziya”nın Müttəfiqlər ordusunda bulunduğu əsnada qaç dəfə sədaqətlə qırıldıqları və yenidən təknil edildikdə, böylə bir tələfata zərrə qədəri də nəzər etməyərək yaptıkları rəşadət yalnız Avropa deyil, ümum kürreyi-ərzə aşkar olduğunu daşnaksaqanlar belə, insafa və mürüvvətə az da olsa riayət edərlərsə, inkar edəmməzlər, zənnindəyiz.

Müharibə bitdikdə, mütarikə [atəşkəs] əsnasında, müharibə gedişinə görünməmiş zərbə endirən və Rusiyanın can damarına balta çalan bol-

şevizmaya uyaraq Qafqazda, xüsusən Bakıda bolşevizma bayrağı altında kəndilərinə düşmən tutduqları islam əhalisinə ermənilərin yaptıkları fəlakəti heç bir kəs unutmamış və unuda bilməz. Bunları da ingilislər gözəl bilirlər.

Müttəfiqlər komandası hal-hazırda buradadır, Qafqaz da onların gözləri önündə... Onlar azərbaycanlıların nə günə [necə] əxlaq sahibi xalq olduğunu eyi görürlər. Bunların rəftarı, erməni demokratiyası adını daşıyan daşnaksaqanlara müvafiqi-hal görünməyirsə, o başqa məsələdir.

Müttəfiqlər komandası “Buraya əmn və asayışı bərpa etmək üçün təşrif gətirdiklərini” daşnaksaqan qəzetəsi iqrar [təsdiq] etdikdə, məzkur [adı çəkilən] qəzetənin ən müqəddəs vəzifəsi böylə olmalı idi ki:

“Erməni qarındaşlar [qardaşlar]! Şimdiyədək kötü bir məram üzrə atılmadığımız bir yer, yapmadığımız bir rəzalət qalmadı. Etdiklərimiz dünyaya faş, kəndimiz rəzil olduq. Artıq yetər. Bundan böylə şeytan yolunu tərək edib, Allah qoyduğu doğru yolu tutub, bir az da burası ilə gedəlim. Bəlkə də burası bizimçün daha da gəlişli ola. Yoxsa ixtiyarlıqdan idrak fürsətini qeyb etmiş Vorontsovlar dövrü keçdi. Yaptıqlarımızdan millətə zərərdən başqa bir eyilik hasil olmadı. Əstəğfirullah deyəlim, dünya və milləti fəlakətə düçar etmədən çəkinəlim, artıq yetər!” deyib erməniləri şeytənətdən [biclikdən] əl çəkməyə dəvət etsin. Halbuki, bu sözlərin əvəzində gör nə müfəttinəne [fitnəkarca] şeylər yazır.

Parlamanda Andranikin məzalimi [etdiyi zülmələr] haqqında verilmiş sual ba-

rəsində deyir ki:

“İşbu sualın həm siyasətçə və həm də «praktik» yolu ilə bir əhəmiyyəti yox olduğundan, fəqət [sadəcə] millətlər miyanında [arasında] olan münasibəti [münasibətləri] kəskinləşdirir və xələdar edir. Bu iqdamatda [addımda] heç bir doğru əhval yox və bunların cümləsi iftira, yalan və artırmalardan ibarətdir və yaxud heç yoxdan uydurmadır. Qarabağda və Zəngəzur mahallarında bandalar deyil, oralarda müntəzəm və mütəşəkkil məşhur general Andranik ordusudur ki, şu ordu Türk Ordusu ilə müqabilədə bulunmuşdur [Türk Ordusunun qarşısına çıxmışdır].”

Zəngəzur və Şuşa mahallarında Andranikin yapıqlarını inkar etmək, gözlü olub da dünya işığını görmə demək kimi bir şeydir. Burasını Andranik kəndi belə inkar etməyir. Andranik bandasının banda və Andranikin erməni generalı deyil, Türkiyədən fərar etmiş bir erməni olduğunu biz yox, kəndi erməni Ararat Hökuməti rəsmi bir təliqəsində [məktubunda] iqrar [etiraf] etmişdir. Bu cürə qəzetə yazdıqlarına qarşı vaxt sərf edərək cavab yazılması lüzumsuz bir şey olduğu aşkardır. Fəqət daşnaxsaqanların böylə hərəkətlərdə bulunub sərf etdikləri iftiranın nə yolla yazıldığını kəndi millətimiz əfradına [fərdlərinə] göstərib, bunların bihəyalıqlarını sübut etmək istəyirik. Vəilla [yoxsa], biz daşnaxsaqanların yenidən insan yoluna dönüb bu yolda yürümələrinə ümid etməyirik. Daşnaxsaqanlar, Andranik və onun bandasının nə yolda bulduqlarını və əsgər qarşısından qaçıb bigünah, bisilah əhaliyə, ixtiyar [qoca] kişilərə, bikəs arvad-

uşaqlara yapıqları zülüm və sitəmi gözəl bilir və bəlkə kəndiləri də Andranikin arxadaşları olduğunu Bakı Mart faciəsində sübut etmişlərdir. Böylə bir kimsələrin Azərbaycan ordusunu banda təsmiyə etmələri [adlandırmaları] və Andranik bandasına müntəzəm ordu deməsi də özlərinin həyasızlığını sübut edir.

Məhəmməd

SİYASİ MÜSAHİBƏLƏR

IV

Türkiyə

Bir yandan əhvali-daxiliyyəimizin [daxili vəziyyətimizin] bütün zehinləri işğal [məşğul] etməsi, o biri tərəfdən post-teleqraf münasibətinin [rabitəsinin] qeyri-müntəzəmliyi, üçüncü tərəfdən ümumiyyətlə vəziyyəti-hazirə [hazırkı vəziyyət] bizləri öylə bir şərait altında bulundurur ki, ən artıq maraqlandığımız və ən artıq əlaqəmiz olan bir çox məsələlərin belə surəti-həllindən xəbərimiz olmayır. Ətrafımızda vəqə olan və adi zamanlarda bütün cahanın nəzəri-diqqətini cəlb edə biləcək hadisələrdən belə bixəbər qalırıq. Böylə məsələlərdən birisi Türkiyədə vüqu bulan hadisələrdir, digəri də Rusiya işləri.

Ara-sıra varid olan [gələnlər] teleqraflardan bildirdik ki, müharibə Tələt paşa Kabinəsinin, yəni Cahan müharibəsinə girən Türk Hökumətinin istefası ilə xitampəzir olmuşdu [nəticələnmişdi]. Tələt paşa Kabinəsi “İttihad və tərəqqi” firqəsinin mücəssəməsi idi. Qarelərimizin

[oxucularımızın] xatirində olsun gərək ki, Balkan müharibəsi türklərin böyük məğlubliyyəti ilə qurtarmaq üzrə olan zaman, yəni o vaxt ki, düşmən ordusu Çatalcaya gələrək bilavasitə İstanbulu təhdid altına almışdı, həman o zaman iş başında duran hökumət Midya-Enez xətti şərti ilə sülh əqd etmək [bağlamaq] istərkən “İttihad və tərəqqi” firqəsi “Ya ölüm, ya Ədirnə” deyərək sülh əqdinə mane olmağa çalışdı və şəərəfsiz sülhdənsə, şəərəfli ölüm istəyən qismi-əhalini [əhalinin bir qismini] və ordunun bir hissəsini öz tərəfinə çəkərək, İstanbulda yeni bir inqilab törətdi. Kabinəni istefaya məcbur edərək hökuməti öz əlinə aldı. O vaxt hökumət başında “Etilaf və hürriyyət” firqəsi müməssili [nüməyəndəsi] olan Kamil paşa kabinəsi idi. Bu surətlə, Balkan məğlubliyyəti Türkiyədə siyasi bir dəyişiklik, “Etilaf və hürriyyət” firqəsinin xaricən və daxilən məğlubliyyəti və “İttihad və tərəqqi” firqəsinin iş başına keçməsinə bais oldu.

Sədrəzəm [Baş nazir] Kamil paşa bütün kabinəsi ilə istefa verərək Qıbrısa çəkildi və orada da vəfat etdi. “İttihad və tərəqqi” firqəsi isə Balkan davasının məğlubliyyət ləkəsini Ədirnənin geri alınması ilə yuyaraq, izzəti-nəfsi mühəqqər olan [təhqir olunan, alçaldılan] türkləri bir qədər qane etməklə sülh bağladı.

Nəhayət, Cahan müharibəsi başlandı və dörd ildən ziyadə davam edərək axırda Almaniya, Avstriya, Türkiyə, Bolqariya ittifaqının məğlubliyyəti ilə qurtardı. Qarələrə [oxuculara] məlumdur ki, meydanı-hərbdəki məğlubliyyət, basılmış hökumətlər üçün daxildə daha böyük məğlubliyyətlə qurtardı. Məğlub məmləkət-

lərdə böyük inqilablar vəqə oldu. İbtida [əvvəlcə] Bolqariyada inqilab başlanaraq, əsgərlər demək olar ki, tamamilə silahlarını ataraq evlərinə qayıtdılar. Bolqariya Kabinəsi iş başında qala bilməyib, camaatın həyəcanına istefa ilə cavab verdi və hökumət başından çəkildi. Ondan sonra Avstriyada inqilab başlanaraq Avstriya-Macaristan parçalandı. Avstriya-Macaristanda yaşayan bütün millətlər; çex, slovak, rusin, rumin, polyak, ukraynalılar, italyanlar və macarlar, hər kəs milli şüarla meydana atılaraq Avstriyanı öylə darta-vartana saldılar ki, hətə Avstriyanın zahirən əsasını təşkil edən almanlar belə ümumi cərəyana tabe olaraq, onlar da sabiq Avstriya daxilində qalmaq istəməyərək, Avstriyanın almanlarla məskun olan qisminin imperiyadan ayrılaraq Almaniya ilə birləşməsinə tələb etdilər.

Almaniyada cəbhə məğlubliyyəti daxilə inqilabla nəticəpəzir olaraq “qadiri-mütləq” [hər şeyə qadir] kimi görülən Vilhelmin Almaniya qaçması, kansler Mixaelis hökumətinin istefası, bir çox alman kral və vəliəhdlərinin xəl'i [həkimiyətdən uzaqlaşdırılması] və səltənətdən əl çəkmələri ilə qurtarıb, hökumət sosialistlər əlinə keçdi. Hazırda Almaniya hökumət başında Haaze ilə Ebert olmaq üzrə müstəqil sosialistlər (təxminən Rusiya menşevikləri kimi) əlindədir, fəqət son günlər, teleqraflar bu hökumətin də iş başında dura bilməyəcəyini göstərməkdədirlər.

Hələ keçən nömrələrimizdən birisində Berlində hökumətin bolşeviklər əlinə keçəcəyi ehtimal olduğunu bildirən bir teleqraf dərc edilmişdi. Dünkü nöm-

rəmizdə dəxi “Berlində məllahlar [də-nizçilər] xürucu [iğtişaşı]” sərlöhvəsi ilə qismi-məxsusumuzda dərc olunan xə-bərlər Almaniyada bolşeviklərin müsəl-ləh [silahlı] xürucunu təsvir edir və gös-tərir ki, məllahlar müstəqil sosialistlərin iş başından çəkilərək hökumətin Ledebur-Libknext başda olmaq üzrə “Spartak”, yəni bolşevik firqəsi əlinə tapşırılmasını tələb edirlər.

Bu surətlə, hazırda Almaniya və bəlkə bütün Avropa təzədən bolşevizm təhdidi altında bulunur.

Fəqət Türkiyədə nə olur?

Ərz etdiyimiz üzrə, Cahan müharibəsi Türkiyədə Tələt paşa kabinetinin istefası ilə qurtarmış oldu. Tələt paşa kabinetəsi iş başından çəkilərək, zimami-hökumət [hökumətin cilovu, idarəsi] İzzət paşa Kabinetinə keçdi.

Lakin Türkiyənin həqiqət əhvali-siyasiyyəsinə aşna olanlar hələ o zaman gözləyirdi ki, iş bununla da xitampəzir olmayacaqdır. Zira, o vaxt Türkiyə Hökumətində ancaq şəxslər dəyişmişdi. Halbuki övzayi-siyasiyyə [siyasi vəziyyət] bütün siyasətin, siyasət ruhunun dəyişməsinə tələb edirdi. Bu isə başqa bir şey istəyirdi ki, son xəbərlər onun vüquunu [baş verdiyini] anlatmaqdadır.

Söz burasındadır ki, Tələt paşa kabinetəsi istefaya məcbur olan zaman Türkiyənin hökuməti də, Parlamani da demək olar ki, bütün siyasəti və hətta mövcudiyyəti də “İttihad və tərəqqi” firqəsi əlində idi. Buna görədir ki, orada kabinet böhranı vaxtı, doğrudur, Parlamanda da cuzi bir böhran vəqə olmuşdu. Lakin Parlamanda “İttihad və tərəqqi” firqəsi ilə mübarizə edəcək öylə böyük

bir firqə ya cərəyan bulunmadığından, yenə həman firqə sol cinahı “Hürriyyət-pərvəran” adı ilə bir firqə əmələ gətirib hökuməti öz əlinə almış və bu surətlə də kabinet təşkili və mütarikə müzakirəti İzzət paşaya mühəvvəl edilmişdi [tapşırılmışdı]. Amma iş bununla qurtarmayıb, vaxt və övza [şərait] öz tələbində israr etdi və bir dəfə başlanmış dəyişiklik, əhvali-siyasiyyənin tələb etdiyi məntiqi nəhayətinədək getmişdir. Böylə ki, son alınan xəbərlərdə, sədrəzəm olmaq üzrə artıq İzzət paşanın deyil, Tofiq paşanın adı çəkilməkdədir.

Tofiq paşa “Etilaf və hürriyyət” firqəsinə mənsub olduğundan, bu gün hökumət başına onun kabinetəsi keçməsi göstərir ki, Türkiyədə yalnız müharibə başlayan hökumət, yəni ayrı-ayrı zəvat [şəxslər] deyil, bütün “İttihad və tərəqqi” firqəsi səhneyi-siyasətdən [siyasət səhnəsindən] çəkilməmişdir. Bu isə Türkiyə həyatı-daxiliyyəsinə böyük təbəddülat [çalxalanma, dəyişiklik] çıxararaq, siyasətdə mühüm rollar oynayacaqdır. Zira, təhəmmülkar [tolerant] olmaması ilə şöhrət tapmış “Etilaf və hürriyyət” firqəsi, şübhəsizdir ki, məmləkət daxilində bütün “İttihad və tərəqqi” firqəsini ümumiyyətlə, və o firqənin hər üzvünü ayrı-ayrılıqda çəkməyərək, Türkiyədə böyük təqibat [təqiblər] başlanacaqdır. Son xəbərlər miyanında [arasında] Tələt və Ənvər paşaların müharibə məğlubiyyətinə dolaylı məsuliyyətə cəlb edilmələri və Tələt paşanın ehyə etdirmiş [diriltmiş] olduğu bir Parlamani artıq yaşaya bilməyəcəyini qeydlə, Türk Məclisi-Məbusanının buraxılması xəbərləri bu sözlərimizi təyid [təsdiq] edir.

Bu surətlə xarici davanın bitməsi ilə ümum [bütün] məğlub məmləkətlər kimi Türkiyədə dəxi daxili təbəddülət və inqilab başlanaraq, get-gedə kəsbi-şiddət və əhəmiyyət etməkdədir [şiddətlənməkdə və əhəmiyyət qazanmaqdadır]. Doğrudur, sair məmləkətlərdə inqilab məmləkətin, üsuli-idarənin, tərzi-siyasətin əsrimizin tələb etdiyi yeni ruhda, yeni yol ilə getməsini istədiyi halda, Türkiyədə işlər başqa bir ruhda, başqa yol ilə getməkdədir. Lakin yenə ümidvar olmalıdır və Türkiyə həyatında müşahidə olunan təcəddüd [yeniləşmə] və yeni cərəyanlar bunu göstərir ki, Cahan müharibəsi nəticəsi olan cahan iğtişayından türklər dəxi yenilənmiş, qüvvələnmiş, möhkəmlənmiş və parlaq istiqbal [gələcək] ruhu ilə ruhlanmış bir surətdə çıxacaqlardır.

X. İ.

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

Avstriyanın Avropa müharibəsində rolu

Avstriyanın sabiq Xariciyyə vəziri [naziri] qraf Çernin ilə Nyu-york qəzetəsinin müxbiri müsahibədə bulunmuşdur. Çernin müxbirə demişdir ki, Avstriya hələ 1917-ci ildə belə bu aləmşümül [bütün dünyanı əhatə edən] müharibənin qurtarmasına var qüvvəsi ilə çalışmış. Hətta, Çernin qayət zəngin neft və kömür mədəni olan Qaliçyanı Almaniya güzəşt edirmiş. Bu şərtlə ki, Almaniya Elzas-Loreni Fransaya versin. Fəqət Almaniya bu təklifi rədd edib, Lüdenorf isə təklidə sülh əqd edəcəyi [bağlayacağı] təqdirdə, Avstriyaya qarşı mühairbə açacağını əlavə eyləmişdir.

Vilson Parisdə

Paris - Vilson Parisə varid olub [gedib], Yelisey sarayına nahara dəvət edilmişdir. Vilsonun birinci nitqi bütün aləmi-mədəniyyətin bəklədiyi sülh xüsusunda imiş. Vilson nitqində demişdir: “Mən bu müharibənin bu cür qəti həll edilməsinə böyük əhəmiyyət verirəm. Müharibənin bu cür qurtarması nəinki təxribat və hər cür tədhişi [terroru] tərkdir, ki bəlkə hər kəs inanır ki, bu qədər tədhiş və təxribata səbəb olanlar cəzaya düçar olacaqlardır.”

Sualtı qayıqların qərqi

Stokholm - Danimarkanın bir sualtı qayığı minaya isabət edərək [toxunaraq] qərq olmuş. Nəfəratından [ekipajından] yeddi nəfər ölüb, dörd nəfəri isə yaralanmışdır.

İngiltərənin təhdidi

Kildən verilən məlumata görə Brauning məlum etmişdir ki, hərəq Almaniyaya dəniz haqqındakı mütarikə şəraitinə [atəşkəs şərtlərinə] əməl eyləməsə, İngiltərə Helqolandı işğal edəcəkdir.

London – Amerika rəisi-cümhuru [prezidenti] Vilson, Fransa rəisi-cümhuru Puankare tərəfindən nahara dəvət edilədiyi zaman, Puankare[nin] nitqinə cavabən söyləmiş ki:

“Müharibə ibtidasından [başlanğıcından] bəri Amerika əhalisi düşmənlərin üzərinə qələbə çalmaqdan artıq, bütün hüquq əsaslarının ədalətlə həll edilməsini istəyirdilər. Müharibədə qazanmaqla iş bitməyir. Şimdi lazımdır bu müharibə nəticəsi olaraq qalxmış məsə-

lələr öylə həll edilsin ki, gələcəkdə sülhü təmin eyləsin. Azadlıq və səadətə bir özü olsun. Tarixi-bəşəriyyətdə şimdiki müharibə dəhşətləri görünməmişdir və heç bir zaman müharibə, təkəbbürlüyün bu dərəcə rəzil olduğunu isbat etməmişdi. Mərkəzi Avropa dövlətlərinin bu aləmşümul müharibədə yaptığı təxribat [dağıntı], törətdiyi fəlakət hər bir fransız və belçikalının qəlbini dağdar etdiyi [yaraladağ] kimi, mənim də qəlbimi dağdar eyləyirdi. Mən müharibənin bu cür həll edilməsinə artıq mənə verirəm. Zira, müharibənin bu şəkildə qurtarması gələcəkdə bu kimi dəhşət və fəlakətlərin təkrarına müsaidə [icazə] verməyəcəyindən maəda [əlavə], hər kəsi əmin edəcəkdir ki, bu fəlakətlərin səbəbləri cəzasız qalmayacaqdırlar. Amerika silahları və saldatlarının bu yolda nə dərəcədə çalışdıqlarını mən heç unutmam. Onlar bütün Amerika millətinin arzusunu ibraz etdilər [nümayiş etdirdilər]. Onlar inanırlar ki, özlərinin amalı azad millətlər tərəfindən qəbul ediləcəkdir. Müttəfiq ordu cərgəsində mübarizə etməklə bu amalın qövldən feilə [sözdən işə] gələcəyinə Amerika əsgərləri şadırlar.

Biz müharibədə oynadığımız rollara iftixar və Müttəfiq ordularla birgə çalışmamızla özümüzü bəxtiyar hesab edirik. Fransa və Müttəfiqlər ricali-hökumətləri [hökumət adamları] ilə bərabər dünyanı xətrədən əmin [təhlükəsizliyini təmin] edə biləcək və Müttəfiqlərin rəhbərliyini artırma biləcək sülh şərtləri hazırlamaqdan mən pək məmnun olaram. Bu da ancaq ələddavam [daimi olaraq] dostların fəaliyyəti, bəhəm çalışmaları ilə əmələ gələ bilər.”

Vilson və sosialistlər

Paris - Sosialist nümayəndələrinə müraciətən Vilson işbu sözləri söyləmişdir:

“Həzrat! Tərəfinizdən qıraət edilən ünvanı [təbriknaməni] mən kamali-məmnuniyyətlə dinlədim. Bizim şimdi itmam [tamama] yetirdiyimiz müharibə öylə bir qeyri-adi ədalətsizliyi göstərdi ki, onu ancaq qeyri-məhdud və məsuliyyətsiz qüvvə icra edə bilərdi. Millətlərin nixbəxtliyi [xoşbəxtliyi] və azadlığı və daimi sülh o zamanadək təmin edilməz ki, bir də bu mərəkələrin təkrar etməsi qətiyyəən bərtərəf edilməyə [aradan qaldırılmaya]. Bu müharibə həqiqətən millətlər müharibəsi idi. Bu müharibə cahangirlik [imperializm] və istibdad qarşısına açılmış bir müharibə idi. Azadlığın düşmənləri bir dəxi böylə qəbahətdə bulunmaq ehtimalından kənar edilməlidirlər. Mənim zənnimə görə, əsasları göstərmək kifayət etməz. Cəmiyyəti-Əqvamın [Millətlər Cəmiyyətinin] müəyyən qanunlar üzərinə bütün millətlər tərəfindən bu əsaslara riayət edilməlidir. Mən ümüdvaram ki, bu sözlərlə böyük vətənimin arzusunu ifadə edirəm. Mən həmişəlik sülh və müsəlimət [əmin-amanlıq] işlərinə müavinət [yardım] edəcəyimdən çox şadam. Zira bu həmişəlik sülh, bu vaxta qədər axıdılan qanlara əvəz ola biləcəkdir.”

QƏZETƏLƏRDƏN

Kubanda

Kuban qanunverici Radasının heyətirəyasətinə [rəyasət heyətinə] sabiq hökumət rəisi L. L. Biç sədr, müavinliyə isə

Sultan Şahim-Girey və Skobtsov, katibliyə Natırbov və Trotsenko intixab edilmişlərdir [seçilmişlər].

Sazonovun Sülh Konfransına göndərilməsi

Kuban Hökuməti Şurasının iclasında Könüllü ordu Baş komandanının teleqrafı oxunmuşdur. Bu teleqrafda deyilir ki, əlahiddə hökumət təşkilatları Beynəlmiləl Sülh Konfransında nümayəndələri olmasını lazım gördüklərindən, sabiq Rusiya Xariciyyə vəziri Sazonovun Sülh Konfransına göndərilməsinə razı olmuşlardır. Kuban Hökuməti üzvləri bu teleqraf haqqında mübadileyi-əfkardan [fikir mübadiləsindən] sonra Don ilə Könüllü ordu arasında olan saziş əsası ilə Sazonovun Sülh Konfransına göndərilməsinə razı olmağı təhti-qərara almışlardır.

Ukraynada

“R. J.” qəzetəsinin verdiyi məlumata görə, Ukrayna Xalq Cümhuriyyətinin Direktoriyası Fastovdan Kiyevə köçmüşdür.

Ukraynanın Müttəfiq dövlətlərə notası

Kiyevdən xəbər verirlər. Ukrayna Hökuməti, Müttəfiq dövlətlərə böylə bir nota vermişdir: Ukrayna Xalq Cümhuriyyətinin Direktoriyası Ukraynada Almaniyanın əski üsuli-idarəsi ilə qurulmuş olan monarxiya tərz-i-hərəkəti ilə mübarizə və xalq hüququnu bərpa etdikdən sonra, qanuni olaraq inanır ki, Ukrayna milləti özü öz torpağında asayiş və qanun bərpa edəcəkdir. Buna binaən [əsasən] Direktoriya bu fikirdədir ki, hal-hazırda Ukrayna, Getman hökuməti x-

hiş etdiyi Müttəfiq dövlətlərin əsgəri qüvvəsinə möhtac deyildir. Direktoriya Müttəfiq dövlətlərdən xahiş edir ki, Ukraynanın halını nəzərə alıb, Müttəfiq qüvvələrinin Ukrayna Cümhuriyyətinə daxil olmaları haqqında tədbirlər ittixaz etsinlər [görsünlər]. Direktoriya Müttəfiq dövlət qoşunlarının Ukraynaya gəlmələri haqqında Müttəfiqlərin nə məqsəddə olduqlarından dürüst xəbərdar olmadığına görə, Ukrayna millətinə bu bərədə lazımi məlumat verməkdən aciz qalmışdır. Ukrayna milləti, Müttəfiq dövlət qoşununun Ukraynaya gəlməsi səbəbini bilmək istəyib narahat olmaqdadır. Bu narahatlıq Ukrayna asayişinin xələldar ediləcəyinə bais ola bilər.

Ukrayna Cümhuriyyətinin rəisi: V. K. Vinniçenko, Hökumət üzvləri: S. Petlyura, Andriyevski, professor Şvets və A[ndriy] Makarenko.

* Ukrayna Mərkəzi Radanın sabiq rəisi professor Qruşevski öz siyasi fəaliyyətinə başlamışdır. (Professor məşhur ədəmi-mərkəziyyətçilərdəndir.)

Cəzayir əsgərlərinin vürudu [gəlişi]

Odessaya gələn fransız nəqliyyat gəmisində Səlanikdən iki tabor Cəzayir əsgəri gəlmişlər. Bu əsgərlər fransız hökuməti tərəfindən təşkil edilmişdir. Kiçik zabitlərdən başqa bu əsgərlər arasında olan məmurlar fransızlardır. Nəqliyyat gəmisində bir çox yük, silah və mühim-mati-hərbiyyə gətirilmişdir.

Kronprins qətlinin təfsili

Almaniya acentəliyinin Lahey müxəbiri alman kronprinsinin fəcianə [faciəvi]

qətl edilməsini böylə yazır: “Hollandiyaya getməkdən ötrü kronprins ixtiyarına xüsusi qatar verilmişdi. Kronprins Flemenk sərhədinə qədər bir dəstə şəxslər tərəfindən müşayiət edilmişdir. Yolun ortasında kronprins həman adamlar tərəfindən güllə ilə qətl edilmişdir.”

Gürcüstan və erməni qaçqınları

“Borba” qəzetəsi yazır ki, Gürcüstan Hökuməti, Bələdiyyə İdarəsi nəzdində olan Qaçqınlar Şöbəsinə ləğv etmişdir. Tiflisdə və Tiflisin 300 verstliyində olan qaçqınlar Gürcüstan dairəsindən kənar ediləcəklərdir.

Sülh Konfransında Türkiyə nümayəndəsi

İstanbuldan verilən xəbərlərə görə, hazırkı Baş vəzir [Əhməd] Tofiq paşa Sülh Konfransında Türkiyə nümayəndəsi olacaqdır.

* * *

İstanbuldan xəbər verirlər ki, bolşeviklər əleyhinə əməliyyatı-hərbiyyədə bulunmağa Müttəfiq dövlətlər Müttəfiq ordu Baş ərkanının [Baş qərargahının] Səlanikdən İstanbula köçürülməsini qərara almışlardır. 84 nömrəli xəstəxana vaporu İstanbul limanına daxil olmuşdur. İngilislər alman xəstəxanasını, fransızlar Avstriya xəstəxanasını zəbt etmişlərdir.

VÜKƏLA ŞURASINDA [NAZİRLƏR KABİNETİNDƏ]

26 kanuni-əvvəl 1918 sənədə

Rəisi-vükəlanın [Baş nazirin] Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti [Sosial Təminat

Nazirliyi] ilə Məsai Nəzarəti [Əmək Nazirliyi] barəsindəki məruzəsini istima etdikdən [dinlədikdən] sonra qət edilmişdir:

Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti vəzaifi [vəzifələri] müvəqqəti olaraq Dövlət Kontrol [Dövlət Müfəttişi] Məhəmməd-həsən Hacinski cənablarına mühəvvəl edilsin [tapşırılsın].

Məsai Nəzarəti vəzaifi, müvəqqəti olaraq Posta və Teleqraf naziri Aslan bəy Səfikürdlü cənablarına mühəvvəl edilsin.

4 kanuni-sani [yanvar] 1919 sənədə

Rəisi-vükəla həzrətlərinin İranla mal mübadiləsi barəsindəki məruzəsi istima edildikdən sonra qət edilmişdir:

Ticarət və Sənaye Nəzarətinə tapşırılsın ki, Maliyyə və Ərzaq nəzarətləri ilə bərabər Azərbaycandan çıxarılmamış mən' [qadağan] edilən malların siyahılarına baxılsın və hangi malların İrana aparıla biləcəyi üçün gələn iclasa öz rəylərini müəyyən buyursunlar.

Hökumətin fəaliyyəti

Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti ilə Ərzaq Nəzarəti miyanında [arasında] əmələ gəlmiş etilafa məbni [razılığa əsasən], Gəncədəki dövlət anbarlardan ayda 50 put qənd dövləti Ümuri-Xeyriyyəsinin nahiyə müfəttişliyinə buraxılacaqdır ki, qaçqınlar miyanında təqsim edilsin [paylansın]. Qənd, mayasına buraxılacaqdır.

ÜMURİ-XEYRİYYƏ NƏZARƏTİ MÜFƏTTİŞLİYİ

Azərbaycan Cümhuriyyəti Ümuri-Xeyriyyə Nəzarətinin Gəncə nahiyəsi

müfəttişi Həsən bəy Fəttahovu bazarda, küçədə, hətta klubda belə, harada görün olarsa, qaçqınlara sərf etmək üçün pul yaxud ərzaq istəyən, bu da olmasa, cümlə sair məqulələrini [sözlərini] mütləqə qaçqınlar əhvalına həsr edən görər.

Bunun bu qədər fəaliyyəti, bu qədər əsəbi çırpınıb çapalaması heyrətimi cəlb etdi. Müfəttişlik İdarəsinə gedərək məlumat almağa əzm etdim. Məlum oldu ki:

Müfəttişliyin təşrihi-saninin (noyabrın) əvvəlindən təşkil edilmiş hələlik bir xəstəxanası var; 50 nəfər xəstə müalicə olunmaqdadır. Həmin xəstəxana 75 qaryolaya [yatağa] ibləg ediləcəkdir [çatdırılacaqdır]. Üç mövqedə yüngül xəstələri müayinə və əlac vermək üçün odaları vardır. Leyli [gecə şöbəsi; gecə qalınan] və nəhari [gündüz şöbəsi] olmaq üzrə üç mövqedə darüləcəzələri [əllilər evi; qocalar evi] vardır ki, oraya götürülənlər hər bir cəhətdən təmin edilmişlər. Üç darüləcəzəyə hələlik 1000 nəfərdən ziyadə qaçqın qəbul edilmişdir. Bunların əksəri İran təbəəsidirsə də, konsulxanadan heç bir yardım və müavinət görülməyir.

Bir dənə dəxi darüleytamları [yetimxanaları] vardır ki, otuz beşə baliğ [çatan] çocuqlar qəbul edilmişdir. Bunların bəzisi Şamaxıya göndəriləcək imiş. Lakin türük və məabirin müsaid olmamasından naşi [yollar və gediş-gəlişin əlverişli olmadığına görə] mümkün olmayırmış.

Qazax qəzasında mövcud olan qaçqınlar üçün buğda paylanacaqdır. Buğda verilmişdir, lakin qaçqınları siyahı etmək buğda paylamağı təxirə buraxmışdır. Gəncə Ərzaq İdarəsi vəkili Dəliməmmədli mövqifindən [stansiyasından] buğ-

da verilməsinə əmr vermişsə də, buğda dəftərlərdə və siyahıda mövcud isə də, təslim edilməyir. Goran istasyonundan gələcəyi söylənilir. Bu da bir müəmmədir. Dəftərdə var, anbarda yox!!!

Ümumən erməni milləti cəmiyyəti-xeyriyyəsi və ziyalıları böyük müavinət və yardımda bulunaraq öz qaçqınlarının təmininə çalışdıqları halda, bizimkilərdən səs çıxmıyır. Lakin Cəmiyyəti-xeyriyyə idarəsi 20 min rublə verməyi vəd edibmiş.

Məsacid həvalilərində [məscidlərin ətrafında] vəfat edən İran təbəələrinin cənazələri 10 günlərlə açıqda qalaraq konsul vəkilə, o da ağsaqqala, axırncı da vəkilə mühəvvəl etməkdə [tapşırmaqda] imişlər.

Ətraf köylərdə mövcud olan İrəvan qaçqınlarının halları pək fəna, həyatları pək acınacaq bir haldadır. Çoxları ispanka təbir edilən xəstəlikdən tələf olmuş, indi də aralarında tif denilən yatalaq xəstəliyi görünməkdədir. Ümumən müalicəyi-tibbiyyəyə gəldikdə, Gəncə qəzası daxili pək fəna bir haldadır. Ələlümum köylərin hamısında ənvai [cürbəcür] xəstəliklər şiddət etməkdə, zavallı kəndçilər mur-mələx kimi [qarışqa-çəyirtkə kimi, külli miqdarda] fəvt olmaqda [qırılmaqda], hər bir köyə gedilərsə, onlarca evlərin bütün ailələri bitərək qarıları kilidlənmiş, təbibdən, sarıcıdan, əcza, əlacdan və müalicədən əsər belə yox. Zavallı kəndçilər ah və əninlərini [nalələrini], istida [xahiş] və şikayətlərini, əcz və ilhahlarını [möhtaclıqlarını və təkidlərini] kimsəyə eşitdirə bilməyirlər.

S.

BAKI XƏBƏRLƏRİ

Qafqaziya Müsəlman Mütəəllimlərinin Mərkəzi Komitəsindən

Çaharşənbə [çərşənbə] günü yanvarın 8-də (yeni üsul ilə) Ələsgərovun evində (Çadrovi küçə 215) Qafqaziya Müsəlman Mütəəllimləri [Tələbələri] Mərkəzi Komitəsinin iclası vüqu bulacaqdır. Hamı yoldaşların gəlməsi rica olunur.

* Dördüncü sinifdən başlayaraq Birinci gimnaziya müsəlman mütəəllimlərindən rica olunur yanvarın 8-də (yeni üsul ilə) saat 4-də Sisyanovski küçədə 25 nömrəli evdə (ikinci mərtəbə sağdan) vüqu bulacaq iclasa gəlsinlər.

* Səhhəti-Ümumiyyə Nəzarəti, Bələdiyyə İdarəsinə bir milyon rublə pul buraxmışdır ki, müsri [yoluxucu] xəstəxana təmirinə sərf edilsin. İşbu para Bələdiyyə İdarəsi tərəfindən istənilmiş 2200200 rublənin hesabına verilmişdir. Bütün məbləğin təxsis [ayrılması] haqqında məsələ Parlamana veriləcəkdir.

* Bələdiyyə İdarəsinin Dövləti Bankında hesabi-cariyyədə 1.345.153 rublə, 21 qəpik pulu vardır. İşbu pulu Bələdiyyə İdarəsi hesabının düzəlməsindən naşi [ötrü] ala bilməyir. Şimdi ciddi bir halda ki, Bələdiyyə İdarəsi xidmətçilərə Məsih Bayramı münasibətilə pul verməkdən acizdir, İngiltərə komandanlığına müraciətən rica etmişdir ki, bankdan bir milyon buraxılması barəsində lazımi tədabiri ittixaz etsin. Bələdiyyə İdarəsi, Maliyyə Nəzarəti indində də böylə təşəbbüsatda bulunmuşdur. Nəzarət istidanı [ərizəni] qəbul etmişdir.

AZƏRBAYCANDA

Gəncədən bizə yazırlar:

Rusiya inqilabi-kəbirinin [Böyük inqilabının] nəticəsi olaraq başqa millətlər və cəmiyyətlər kimi Gəncə türk müəllimləri də bir ittifaq təşkil etmişdilər. Əvvəl zamanlarda bu ittifaq ciddi surətdə çalışırdı. İttifaqın məqsədlərindən şayani-diqqət [diqqətəlayiq] olaraq “türkləşmək” məsələsi idi. Məqsədə nail olmaq üçün Gəncə türk müəllimləri müəhəzirələr yapıb, “leksiyalar” oxutdururdular və həpsi artıq dərəcədə şövq [və] zövqlə gəlib qulaq asırdılar. Leksiya oxuyanlardan nəzəri-diqqətimizi cəlb edən şimdiki Maarif nazirinin müavini möhtərəm Həmid bəy Şahtaxtinski cənabları idi. Həmid bəy əfəndi o zaman Gəncədə maarif müfəttişi idi və maarif uğrunda göstərdiyi fəaliyyəti ilə və müəllimliyi artıq dərəcədə sevdindən dolayı bütün Gəncə müəllimlərinin hüsn-rəğbətini qazanmışdı.

Fəqət sonralar siyasi vəziyyətlər dəyişildiyindən, “Gəncə türk müəllimləri”nin də ittifaqı təğyir və təbəddülə [dəyişikliyə] uğradı. Hətta son zamanlarda heyəti-idarə [idarə heyəti] başında duran əşxaslar [şəxslər] başqa qulluqlara istixdam olduqlarından [işə götürüldüyündən] “ittifaq” yox dərəcəsinə gəlmişdi. Lakin bu il Gəncədə olan müəllimlərin bir çoxu təzə təyin olduqlarından və yaxud özgə şəhərlərdən gəldiklərindən, bunu bilməyirlərdi. Fəqət yavaş-yavaş əhvalatı öyrəndikdən sonra və “ittifaq”ın nə dərəcədə əhəmiyyəti olduğunu iyicə düşünərək, hər nə tövrlə olursa olsun, “ittifaq”ı diriltmək fikrinə düşdülər. Ona

görə bir neçə dəfə “dərdləşmə”, “anlaşma” yığıncaqları yapıdıqdan sonra, cümə günü saat 10-da, kanuni-əvvəlın [de-kabrın] 27-də ümumi Gəncə türk müəllimlərinin yığıncağını dəvət etdilər. Yığıncaqda bir çox müəllimələr və müəllimlər iştirak edirdilər. Burasını da əlavə etməliyəm ki, Gəncədə müəllimlərimiz az deyil və kəndiləri də müəllimlərlə bərabər işləməyə artıq dərəcədə qeyrət və hümmət göstərirlər. Hətta təzə heyəti-idarəyə xanım əfəndilər-dən ikisi intixab olundular [seçildilər].

Təzə heyətə yeddi kişi [nəfər] intixab olundular: İdris əfəndi Axundzadə (sədr), İbrahim bəy Eminbəyli (müavini-sədr) [sədr müavini], Mirzə Cəfər Əsgərzadə (xəzinədar), Davud Ziya əfəndi (katib), Xuraman xanım Ağazadə, Sürəyya xanım Axundzadə və Xalid əfəndi Əfəndizadə (heyəti-idarə üzvləri). Bunlara namizəd olaraq Vəli əfəndi Qasımzadə və Rüstəm əfəndi Əhmədzadə intixab olundular. Təftiş komissiyasına İsmayıl bəy Qayıbzadə, Zəhra xanım Xanbudaqzadə və Mirzə Abbas Abbaszadə intixab olundular.

İttifaqın məqsədi, tutduğu yol budur: Məktəbi islah etmək, məktəb çocuklarında “türklük” ruhunu oyatmaq və müəllimlərin və müəllimələrin məişətini təmin və hüququnu müdafiə etmək. Müfəssəl məramnaməmizi inşallah gələcək nömrələrdə bəyan edəriz. Haydi müəllim və müəllimə qardaşlar! Çalışın gənc cümhuriyyətimizi işıqlandırmaq. Çünki səadətimiz və iqbalımız yalnız “məktəb” və “müəllim” sayəsindədir. Vətən və vətənin yavruları bizdən imdad bəkləyir. Yenə də təkrar deyirəm ki, vətəni

və milləti irəli aparan yalnız “məktəb” və “müəllim” olacaqdır.

Allahu Təala həzrətləri işimizə tofiq buyursun [kömək olsun]!

İbrahim bəy Eminbəyli

LƏNKƏRAN VƏ MUĞAN

Muğanda sakin olan [yaşayan] biçarə əkinçilərin halları fəna bir surətdədir. Çox kəndlərdəki ev və anbarlar, ermənilər və ruslar tərəfindən yandırılıbdır. Biçarə əhali yer tapa bilmədiyi üçün genə də yanmış evlərin içində oturlar. Muğan malakanları buna razı olmayıb güclə müsəlmanları evlərindən xaric edirlər. Müsəlmanların əkin yerləri tamamən Muğan malakan və xaxollarının əllərindədir. Gələn ilə əbədən [əsla] müsəlmanlarda buğda, arpa tapılmaz. Məhəmmədخانli kəndi biltamam [tamamilə] zayə və paymaldır [məhv edilmiş və zəlil olmuşdur]. Biçarə Hüseyn Adinəqulu oğlu Ramazanül-mübarək ayından bu vaxtacan Lənkəran həbsxanasında çürüyür. Bundan ötrü ki, Toplikovun oğlunu quldurlardan xilas edə bilməyibdir. Lənkərandə issledovatel [müstəntiq] 2000 rublə aldı ki, Hüseyn Adinəqulu oğlunu xilas eləsin. Nədənsə hələ genə də həbsdədir.

İdarədən: Halbuki “Yedinaya Rossiya” bizi inandırır ki, Muğan müsəlmanları Rusiyaya bitişmək istəyirləmiş...

Doktor Leonid Ter-Avanesov

Daxili naxoşları və naxoş çocuqları qəbul etməyə başlamışdır. Hər gün səhər saat 8 yarımından 9 yarıma kimi; 12-dən 2-yə kimi; axşam 4-dən 6-ya kimi. Ünvan: Merkurjevski küçədə 5 nömrəli evdə (Doktor Parsadanovun azarxanasında). Telefon 41-18.

2627

Doktor Əliheydər Allahverdiyev

Daxili naxoşları qəbul edir:

Səhər saat 8-dən 10-adək; axşam saat 4-dən 6-yədək. İçəri şəhərdə Malı Krepostnovi küçədə 8 nömrəli evdə. Telefon nömrəsi 36-91. Малая-Крѣпостная ул. д. № 8. Телефон № 36-91.

Bir ay bundan əqdəm [qabaq] Allahverdi Nəbi oğlu 12 yaşında evdən çıxıb, bu günə kimi qayıtmamışdır. Çocuğun əynində şineldən tikilmiş bluz [köynək] və başında darayı papaq vardır. Məzkurun [deyilən şəxsin] yerini bilənlərdən [xahiş olunur] bazarda Kərbəlayi Yaftuməlinin baqqal dükənina xəbər versinlər.

**Qoldqor-Fradkinin
Dış müalicəxanası**

Dərya kənarında Başenni küçədə Ramazanovun 10 nömrəli evində qəbul edir hər gün saat 9-dan 2-yə kimi və 4-dən 7-yə kimi.

2607

**Həkimlərin xüsusi
gəcə və gündüz növbələri**

Ünvan: Bolşoy Moskva mehmanxanası, Qoqolevski və Torqovi küçələrin küncündə.

Telefon nömrələri 7-96 və 49-81. Naxoşların evinə gedirlər.

Doktor Musa bəy Rəfiyev

Daxili əmraza [xəstəliklərə] düçar olan naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Səhər saat 9-11-ə kimi. Axşam saat 5-7-yə kimi. Ünvan:

Armyanski, nömrə 15. Telefon 16-80.

b-37

Türk təqvimi**Yeni və əski üsul ilə türk təqvimi**

Yaxın günlərdə Hökumət mətbəəsi rusca və türkcə yeni və əski üsullar ilə nəfis divar təqvimləri buraxacaqdır. Qiyməti münasib olacaqdır.

Müraciət üçün adres: Birjavaya küçədə Skobelevin evində Hökumət mətbəəsində və ya Parapetdə “Azərbaycan” qəzetəsi mətbəəsində.

b-38 10-1

Ümuri-Xeyriyyə Nəzarətinin [Sosial Təminat Nazirliyinin] Bakı qradonaçalniqliyinin [Şəhər İdarəsinin] nahiyəsində sakin olan [yaşayan] möhtac əhəliyə köməklik edən komissəsinin tərəfindən ümum Bakı qradonaçalniqliyinin kəndlərinin idarələrinə və Bakı uyezdələrinin Masazır, Saray, Corat və Pirəkəşkül kəndlərinin idarələrinə təklif olunur ki, bilatəxir [gəcikmədən] öz kəndlərinin dövlətli və kasıb camaatının siyahısını tezliklə hazırlayıb Ümuri-Xeyriyyə nazirinin Bakı nahiyəsindən ötrü təyin etdiyi müdiri Həbib bəy Mahmudbəyova, Bakı Dumunun [Bələdiyyə Məclisinin] əvvəlinci mərtəbəsində olan idarəsinə pişnihad [təqdim] etsinlər, düyü və qeyri ərzaq almaqdan ötrü.

Komissiya katibi:
Məhəmmədali Veysov
T-5

Təqvimi-islam [müsəlman təqvimi]**Türkcə-rusca divar təqvimi**

1919-cu sənəyə məxsus olmaq üzrə Osmanlı, islam və rus aylarını, günlərini göstərən divar təqvimi bu günlərdə çapdan çıxıb, satılmağa başlamışdır. Hər gün sifarişlər qəbul olunur. Adres: Böyük Rus kəlisəsi [kilsəsi] yanında “Novruz” mətbəəsi.

2637 3-1

Cümə günü bu yanvarın onunda saat 11-də “Qənaət”in dükanında “Qənaət” üzvlərinin ikinci islası-ümmüsü təyin olunur. Nə qədər üzvlər gəlsə, iclas qanuna müvafiq hesab olunub məsələlər həll olunacaq.

2638

“İttihad” firqəsinin idarəsi Məclisi-Məbusan binasında birinci qatda [mərtəbədə] olur. Səhər saat 10-dan 1-ə kimi açıqdır. Məzkur [deyilən] vaxt Mərkəzi Komitənin üzvlərindən biri idarədə hazır bulunur.

2636

İran Dövləti-aliyyəsi saray əkkasi [fotoqrafı]

D. Rostomyan tərəfindən elan

Sentyabr hadisələri zamanında mənim əksxanam [fotoqraf studiyam] dağıdılıb, mənzili də qeyri şəxslərə lokanta üçün verilmiş. Həmin 1919 ilin kanuni-saninin [yanvarın] 1-indən Mariinski və Tarqovi küçələrin tinində 9-25 nömrəli evdə (sabiq “Jorj” fotoqrafı) yeni əksxana açmışam. Burada hər cür fotoqrafı sifarişlər qəbul edirəm. Ümid edirəm ki, Bakı əhalisi yenə sabiqdəki kimi mənim fotoqrafimdə sifarişlər verəcəklər. Sifarişin nəzifliyini [təmizliyini, keyfiyyətini] öhdəmə götürürəm. Telefon: 6-68. Saray fotoqrafı D. Rostomyan.

Əksxanam dağıldığı zaman aşağıdakı kupçı krepost [daşınmaz əmlakın mülkiyyət sənədi], doqovor [müqavilə], attestat, nişan və qeyrə sənədlər qeyb olmuşdur:

1) Əlahəzrət İran şahı tərəfindən saray fotoqraflığına verilmiş fərman; 2) yenə o zat tərəfindən verilmiş 4-üncü dərəcə “Şirü xurşid” nişanı fərmanı; 3) yenə 3-üncü dərəcə “Şirü xurşid” nişanı fərmanı; 4) yenə bahalı üzük almaq üçün fərman; 5) yenə firuzə üzük üçün verilmiş fərman; 6) sabiq rus çarı Nikolayi-sani [ikinci Nikolay] tərəfindən qızıl zəncir və dövlət nişanı ilə qızıl saat almağa şəhadətnamə; 7) sabiq vəliəhd

Mixail Aleksandroviç tərəfindən bahalı üzük almaq üçün şəhadətnamə; 8) əlihəzrət əmiri-Buxara [Buxara əmiri] tərəfindən verilmiş 3-cü dərəcə Ulduz nişanı Fərmanı; 9) Stanislav lentasında gümüş nişan almaq üçün şəhadətnamə; 10) beynəlmiləl vıstavkada [sərgidə] verilmiş böyük qızıl medal və fəxri səlib [fəxri xaç] şəhadətnaməsi; 11) Xrimyan erməniləri tərəfindən verilmiş təşəkkürnamə.

Yuxarıda sayılan medal və nişanlar etibardan saqıtdır [etibarsızdır]. Tapıb mənə qaytaranlara mükafat veriləcəkdir. Bunlardan başqa aşağıdakı kupçı krepostlar itmişdir:

1) Qala xırşadında 775 nömrəli 3 desyatin yer; 2) Korgözdə 1 desyatin; 3) Qaradağda 1 desyatin; 4) Pirəkəşküldə 1 desyatin; 5) yenə Pirəkəşküldə 2 desyatin; 6) Keçəllərdə 10 desyatin; 7) Qasıməlidə 1 desyatin; 8) Şubanıda 2 desyatin; 9) Güzdəkdə 1 desyatin, çox veksellər, ispolnitelni listlər [icra sənədləri] və qeyri sənədlər.

Bu sənədlər etibardan saqıtdır. Bunları tapıb mənə qaytaranlara gözəl mükafat veriləcəkdir. O vaxtda Müzəffərəddin şahın bütün boy əksi dəxi oğurlanmışdır.

Ümidvaram ki, mənim 24 illik Bakı və ətrafındakı müsəlman dostlarım məni yaddan çıxarmayıb yenə sabiqdəki kimi öz sifarişləri ilə məni minnətdar edərlər.

Saray fotoqrafı: D. Rostomyan
2635

Müdir və baş mühərrir:
Ceyhun bəy Hacıbəyli

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Camaat köməkliyi

səh. 123. “Məra bexeyre...”: Farsca. Mənası: “Səndə xeyir ümidi yoxdur, mənə şəh göndər.”

Rusca danışmalı imiş

səh. 125. “M. Ə.”: bu imza Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə məxsusdur.

Bakımızda daşnaxsaqan qəzetəsi

səh. 126. “Vorontsovlar”: 1905-1915-ci illərdə Qafqaz canişini olan və ermənilərə xüsusi rəğbətilə seçilən İ. İ. Vorontsov-Daşkov nəzərdə tutulur.

Siyasi müsahibələr

səh. 127. “Tələt paşa Kabinəsi”: Tələt paşa Kabinəsi 4 fevral 1917 – 8 oktyabr 1918-ci il tarixlərində hakimiyyətdə olmuşdur.

səh. 128. “Çatalca”: İstanbulun qərb rayonlarından biri.

“Midya-Enez xətti”: Midya, hal-hazırda Türkiyənin Qırıxlareli vilayətində yer alan Qıyıköy qəsəbəsinin bolqar mənbələrindəki adı; Enez isə Ədirnə vilayətində yerləşən qəsəbədir. Birinci Balkan müharibəsinin sonunda Osmanlı dövləti ilə Bolqarıstan arasında sərhəd xətti bu iki yaşayış məntəqəsindən keçirdi.

“Kamil paşa Kabinəsi”: Qıbrıslı Məhəmməd Kamil paşa nəzərdə tutulur. Qıbrıslı Kamil paşa Kabinəsi 29 oktyabr 1912 – 23 yanvar 1913-cü il tarixlərində hakimiyyətdə olmuşdur.

“Bolqariya Kabinəsi iş başında qala bilməyib...”: Vasil Radoslavovun sədrliyi ilə

1913-cü ildən 1918-ci ilin iyun ayına qədər hakimiyyətdə olan hökumət nəzərdə tutulur.

“Mixaelis hökumətinin...”: Georq Mixaelisin sədrliyi ilə 1917-ci ilin iyul-noyabr aylarında Almaniyada hakimiyyətdə olan hökumət nəzərdə tutulur.

“Haaze”: qəzetdə rusca tələffüzə uyğun olaraq “Qaaze” yazılmışdır.

“Dünkü nömrəmizdə dəxi «Berində mələhlər xürucu» sərlöhvəsi ilə...”: “Azərbaycan” qəzetinin 7 yanvar 1919-cu il tarixli 81-ci nömrəsində “Berində matrosların xürucu” adı altında çap edilən xəbərlər nəzərdə tutulur.

səh.129. “İzzət paşa Kabinəsi”: İzzət paşa Hökuməti 14 oktyabr – 8 noyabr 1918-ci il tarixlərində hakimiyyətdə olmuşdur.

səh. 130. “X. İ.”: bu imza Xəlil İbrahimə məxsusdur.

İran Dövləti-aliiyyəsi saray əkkası...

səh. 138. “Ulduz nişanı”: “Buxarayı-şərif” ordeni nəzərdə tutulur. Bu ordenə “Buxara Qızıl ulduzu” da deyilirdi.

“Stanislav lentəsi”: Rusiya imperiyasının dövlət mükafatı olan “Müqəddəs Stanislav” ordenini taxmaq üçün xüsusi lent.